

Тетяна Духаніна
аспірант НАДУ при Президентіві України

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ЯК ГОЛОВНА ПЕРЕДУМОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Аналізуються проблеми демократизації українського суспільства, розвиток та поглиблення яких розглядається як одна з основних передумов модернізації та інноваційного розвитку державної влади. Узагальнюючи висновки провідних вчених, автор обґрунтовує напрями та ресурси виходу України з системної кризи, зміцнення авторитету влади, підвищення її ефективності в умовах глобалізації та інформаційної революції.

Ключові слова: людина, суспільство, політика, держава, демократія, культура, виховання громадянина.

Tetiana Dukhanina

DEMOCRATIZATION AS THE MAIN PREMISE OF THE MODERNIZATION AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF PUBLIC POWER

Analyses the problem of the democratization of Ukrainian society, development and deepening which is regarded as one of the main preconditions for modernization and innovative development of public power. Summarizing the findings of leading scientists, the author proves the direction and resources out of the system crisis in Ukraine, enhancing its effectiveness in the context of globalization and information revolution.

Keywords: man, society, politics, government, democracy, culture and education of the citizens.

Татьяна Духанина

ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ КАК ГЛАВНАЯ ПРЕДПОСЫЛКА МОДЕРНИЗАЦИИ И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

Анализируются проблемы демократизации украинского общества, развитие и углубление которых рассматривается как одна из основных предпосылок модернизации и инновационного развития государственной власти. Обобщая выводы ученых, автор обосновывает направления и ресурсы выхода Украины из системного кризиса, укрепления авторитета власти, повышение ее эффективности в условиях глобализации и информационной революции.

Ключевые слова: человек, общество, политика, государство, демократия, культура, воспитание гражданина.

Демократизація є загальною закономірністю розвитку сучасної цивілізації. І хоча у різних країнах вона здійснюється по-різному, сутність демократії як народовладдя залишається незмінною. Реалізується ця закономірність і в Україні. Як підкреслює А. Мельник, демократичний шлях розвитку України – це не чергова модель передвиборчої стратегії й не інтерес однієї частини політичної й духовної еліти країни. Це цивілізаційний процес об'єктивного характеру. Історія світу і Європи після Другої світової війни свідчить: по-перше, демократизація процесів внутрішньополітичного й зовнішньополітичного життя країн, регіонів, усього світу – це глобальна тенденція розвитку людської цивілізації; по-друге, нові країни, особливо ті, які пройшли етап тоталітаризму, досягають найбільших успіхів саме через демократизацію суспільного життя в політиці, економіці, культурі; по-третє, значна частина конфліктів у країні, нерозв'язаних проблем в економіці, політиці та культурі породжена гальмуванням процесів демократизації [9, с. 308–309].

Згідно з точкою зору Ф. Рудича, остаточний вихід з глибокої економічної кризи, в якій і досі перебуває Україна, можливий лише на шляху поглиблення демократії, активного використання матеріального та інтелектуального потенціалу країни. Для цього народ як суверен, від якого виходить вся влада в державі, повинен мати організаційні структури для реалізації своєї владної волі. Відповідно до невідкладних завдань, що постанали перед державною владою в Україні, належать заміна розбалансованої системи державних інститутів досконалою політичною системою,

моделлю чіткого розмежування владних повноважень, забезпечення механізму стримувань і противаг, сучасних форм безпосередньої та представницької демократії, наявності офіційної опозиції [12, с. 8–9].

В свою чергу, О. Дем'янчук модернізацію політичної системи пов'язує зі способами й процедурами ухвалення політико-управлінських рішень стосовно їх відповідності основним принципам теорії демократії: ступінь плюралізму, можливість задовольнити інтереси різних соціальних груп. Адже явно чи неявно, але практично всі публікації на тему реформування політичної системи виходять з засновків демократичної теорії, прямо пов'язуючи модернізацію з демократизацією [7, с. 16].

В. Гапоненко основою модернізації політичних інститутів в Україні вважає поступовість у втіленні демократії (суспільство має бути готовим до введення демократії); формування у членів суспільства високого рівня демократичної політичної культури, поваги до демократичних процедур; поступове усунення державного патерналізму, стимулювання виникнення та розвитку альтернативних видів групової ідентифікації, зокрема неформальних об'єднань громадян, самоврядних територіальних громад [6, с. 75–77].

На жаль, оцінка успіхів та невдач процесу демократизації на шляху модернізаційно-інноваційних змін інституту державної влади в Україні свідчить про перевагу других над першими. Як відзначає С. Бульбенюк, специфіка демократичних транзитів у посткомуністич-

них країнах, які супроводжувалися розгортанням глибоких соціально-економічних криз, різкою соціально диференціацією населення та зростанням маргіналізації суспільства, спричинила поширення у масовій суспільній свідомості цих держав розчарування у базових демократичних цінностях та орієнтирах. Впродовж 1990-х років навіть поняття «демократизація» значно нівелювалося, втративши ореол суспільно-політичного ідеалу. Політичними та соціокультурними наслідками такої ситуації стали політична апатія громадян, їх вкрай низькі потенції до самоорганізації і прояву політичної активності, а отже й доволі невелика легітимність інституцій влади, неузгодженість між формальними і неформальними політичними практиками за умов домінування останніх [4, с. 64].

Ю. Щербакова звертає увагу на проблему утвердження системи демократичних цінностей в українському суспільстві. Її не розділяє та не підтримує своїми діями більшість громадян, а також вона не має реальної підтримки з боку політичної еліти. З одного боку, досить динамічний, а з іншого – непослідовний, без чітких цілей та механізмів їх досягнення, пострадянський етап функціонування українського суспільства сформував лише підґрунтя для розбудови системи демократії як механізму, що може забезпечувати принципи свободи, правової держави, дієвості конституції, соціальної рівності, справедливості, зменшувати ризики помилок у виборі лідерів, забезпечувати взаємодію тріади «державна, народ, влада». Сама система механізмів демократії перебуває в стані початкової розбудови та незабезпеченої легітимності [13, с. 134].

У пошуку відповідей на питання, чому гальмуються процеси демократизації в Україні, чимало дослідників виокремлюють фактори, що перешкоджають утвердженню демократичних інститутів. Так, М. Бойчук звертає увагу на низку структурних факторів, що створюють політичні загрози для демократичного розвитку України [3, с. 225–227]. Серед них вчений аналізує:

1) незавершеність адміністративної реформи. У нас залишаються не до кінця розв'язаними принципові питання, що стосуються відособлення політики як самостійної професійної діяльності, формування адміністративного апарату, нової бюрократії, менеджерів державного управління, які володіють сучасними принципами керівництва складними соціально-політичними процесами;

2) відсутність дієздатної системи розподілу трьох гілок влади (законодавчої, виконавчої та судової), наявність утверджених ефективних противаг в їхній діяльності. Це питання виявилось одним із найскладніших у державотворчому процесі. Особливо відчутними є відсутність у нашій державі, як і в інших країнах пострадянського світу, досвіду та традицій розподілу влади;

3) внутрішня суперечливість існуючого законодавчого поля. У цьому ж контексті слід розглядати несформованість у населення правової культури, поваги до закону;

4) відсутність потужного середнього класу, що є основним соціальним носієм демократичної культури. В умовах відсутності середнього класу демократія реалізується у спотворених формах. У цьому випадку парламент, партії та преса стають не механізмами демократії, а інструментами популізму, реалізації олігархічних (номенклатурних) та бюрократичних інтересів;

5) низький рівень розвитку економіки, відсутність повноцінної приватної власності, яка є основним гарантом особистої свободи людини, а також умовою реалізації демократії;

6) несформованість в Україні основних інститутів громадянського суспільства. Як доведено світовим досвідом, лише громадянське суспільство спроможне наповнити інститути демократії сучасним цивілізованим змістом. Без дієздатних інститутів громадянського суспільства завжди існує загроза підпорядкування насамперед представницьких інститутів влади, як і влади загалом, узурпованим інтересам;

7) відсутність сформованої політичної нації, наявність якої дає можливість реалізувати явище національної єдності; наявність тенденції до формування одразу декількох систем ідентичностей, що пов'язано з наявністю неоднорідного суспільства, різних національних традицій та орієнтирів.

Серед факторів, які заважають утвердженню демократичних цінностей в Україні, А. Мельник виокремлює наступне: бюрократизованість апаратів і управлінських процедур у державній владі й самоуправлінні на тлі ще низької політичної й управлінської культури чиновництва; низька законослухняність усіх рівнів влади, навіть на вищих щаблях політичного управління. Через це все більше громадян України, не знаходячи захисту в Україні, звертаються до Європейського суду; корупція не тільки у верхніх ешелонах влади, але й на низовому рівні, коли так звана «побутова» корупція стає звичним стилем повсяденного життя; на жаль, недостатньо розвинена політична й правова культура населення, яке не може внаслідок цього відстояти свої права й свободи, потрапляє в неправову залежність від чиновника, правоохоронця, підприємця й просто нахабного правопорушника [9, с. 309].

В. Пащенко звертає увагу на роль відповідної політичної культури у розвитку демократії в Україні. На його думку, уявлення про демократичні інститути в країні було дуже примітивним, демократія розумілася як шлях до свободи та, насамперед, добробуту. Ніхто не думав, що демократичне урядування потребує чогось від громадян. Люди знали про демократичні права, але нічого не знали про демократичні обов'язки. Демократичні інститути вимагають демократичних громадян, інакше вони виявляються неефективними, «повисають в повітрі» [11, с. 150].

Наступне питання стосується шляхів демократизації, які створять підґрунтя для модернізації інститутів державної влади в сучасній Україні.

Демократизацію політичної системи в Україні вчені пов'язують з вирішенням широкого кола проблемних питань. Суттєвою є необхідність удосконалення виборчого процесу, усвідомлення політичною елітою та населенням переваг демократичних процедур і практик, незважаючи на певні внутрішні суперечності демократії. Політична модернізація в Україні повинна відбуватися в рамках «реалістично-ідеалістичного» підходу. Йдеться про подолання основних недоліків вітчизняної представницької системи при одночасному впровадженні нових форм політичної участі поза електоральними процедурами. Такий підхід дозволяє Україні не лише удосконалити «мінімальні» атрибути демократії, але й рухатися паралельно з більш розвиненими країнами у напрямку ідеалу учасницької демократії [1, с. 56].

Н. Кирилюк, розуміючи демократизацію в Україні як всезагальний політичний процес переходу від системи олігархічно-централізованого управління суспільством до правової соціальної держави, яка спирається переважно на механізми конституційної законності і самоорганізації громадянського суспільства, виокремлює такі її напрями: політична реформа органів державної

влади, що полягає у самообмеженні держави через нормативні акти, які сприяють зростанню ваги і значущості горизонтальних соціальних взаємодій між різними суб'єктами у різних сферах суспільного життя, нерегламентованих державними нормативними актами; активізація діяльності різноманітних політичних партій та громадських організацій (як в електоральних процесах, так і поза ними), що здійснюють артикулювання проблем різних груп населення; посилення різних ініціатив щодо раціоналізації політики шляхом формування ринку влади як інституту селекції еліт, які розгортаються і відтворюються завдяки підприємницькому класу; еволюція політичної культури населення від патріархальної і підданської до активістської, в якій одне з провідних місць займає постійний моніторинг державної влади та інших інституцій політичної надбудови; зростання ролі ЗМІ в здійсненні громадського контролю інституцій політики, що полягає в забезпеченні ними інтерактивного діалогу між структурами політики та відповідними елементами громадянського суспільства та сприяння розвитку інфодемократії; вивільнення судової влади з-під опіки адміністративних органів як самостійного арбітра в розв'язанні юридичних конфліктів між державою і недержавними суб'єктами політики [8, с. 119-120].

Враховуючи динамічний конструкт процесу демократичного транзиту інституційної системи, згідно з Л. Бунецьким, можна виділити такі суттєві характеристики: якісна системна реструктуризація всього політичного простору, демократизація способів та технологій його взаємозв'язку із соціальним середовищем; структурна трансформація політичних утворень системи, їхня внутрішня диференціація на основі принципів самоорганізації, ефективності та соціальної цілеспрямованості; зміна способів взаємодії між усіма політичними утвореннями в рамках однієї системи, при збереженні її якісних функціональних характеристик; подолання цивілізованими демократичними методами розколу та налагодження консенсусу між державними та громадянськими політичними інститутами в поглядах на процес здійснення демократичного транзиту; трансформація інституційної системи державної влади, політичного управління, перерозподіл владних повноважень між виконавчими та законодавчими, центральними і регіональними (місцевими) інститутами влади та інститутами громадянського суспільства, реформа партійної, виборчої і законодавчої систем; підвищення потенційних можливостей, рівня й статусу політичних інститутів як головних суб'єктів демократичного транзиту; засвоєння усіма інститутами та іншими структурами політичної системи суспільства сутнісних цінностей та норм демократичного транзитивного процесу [5, с. 122–123].

У межах розвитку шляху в напрямі вдосконалення демократичних процесів Ф. Барановський виокремлює консолідацію самої суті демократії. Інститути громадянського суспільства, зокрема засоби масової інформації, повинні ефективніше використовувати функцію комунікації між суспільством і державою, внаслідок чого зміцнюють їх демократичні основи; орієнтація на більшу відкритість суспільних організацій. Великі суспільні й політичні об'єднання все ще не відіграють своєї історичної ролі. Принципи громадянської ангажованості мають бути більш прозорими й демократичними, жорстко фіксоване членство може поєднуватися з участю в діяльності та заходах цих організацій; кристалізація національної ідеї, побудованої на цінностях демократичної, соціальної, правової держави. Наразі очевидно, що, незважаючи на індивідуалізацію, плюралізацію

способу життя громадян, загальні соціальні ознаки і відчуття спільної долі не були втрачені. Неможливо досягти успіху в здійсненні політичної модернізації без належної уваги до комунікативного компонента політичної системи. На сьогодні немає сталих комунікацій між державною владою і населенням. Йдеться про розвиток так званої електронної демократії та функціонування електронного уряду [2, с. 59].

➤ Посилення демократичних тенденцій вчені покладають на процеси, пов'язані з інформатизацією суспільного життя. В теорії, за концепцією так званої «електронної демократії», вплив інформатизації на демократичні процеси видається оптимістичним. Передбачається, що завдяки поширенню інформаційних технологій, доступу до Інтернету громадяни матимуть ширше коло спілкування, полегшиться утворення суспільних груп за інтересами. Зміняться процедури прийняття політичних рішень. Завдяки новим комунікативним технологіям люди зможуть брати безпосередню участь у виробленні державної політики. Виникне зворотний зв'язок від громадян до влади через новітні засоби комунікації (традиційні засоби масової інформації – це одностороннє надання інформації). Внаслідок цього підвищиться прозорість політичного процесу та підзвітність дій влади. Можливо, демократія стане менш «представницькою» та більш «прямою», «участьовою», наближеною до «афінської» своєї форми. Зрештою, більша відповідність дій політиків волі народу означатиме більшу політичну легітимність самої влади.

Література.

1. Андрійчук Т. Сучасна демократія: проблеми та перспективи розвитку / Т. Андрійчук // Політичний менеджмент. – 2012. – № 4–5. – С. 50–57.
2. Барановський Ф. Спільність внутрішніх та євроінтеграційних потреб вдосконалення політичної системи України / Ф. Барановський // Політичний менеджмент. – 2008. – № 5. – С. 57–65.
3. Бойчук М. А. Політичні і соціальні загрози демократичному розвитку України / М. А. Бойчук // Нова парадигма : [журнал наукових праць]. – Вип. 100. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 225–231.
4. Бульбенюк С. Проблеми демократизації України: теоретичний і прикладний аспекти / С. Бульбенюк // Політичний менеджмент. – 2008. – № 3. – С. 62–70.
5. Бунецький Л. Л. Інституційний дизайн сучасної української політики: криза ідентичності та конфлікт інтересів / Л. Л. Бунецький // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2010. – Вип. 19. – С. 120–136.
6. Гапоненко В. А. Інституційна складова модернізації політичної системи в Україні / В. А. Гапоненко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2011. – № 6. – С. 69–78.
7. Дем'янчук О. П. SWOT – аналіз політичної системи України в модернізаційній парадигмі / О. П. Дем'янчук // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2011. – № 6. – С. 12–25.
8. Кирилук Н. А. Політична система українського суспільства в умовах демократизації / Н. А. Кирилук // Нова парадигма : [журнал наукових праць]. – Вип. 83. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 118–135.
9. Мельник А. І. Модернізація України: єдність теорії і практики / А. І. Мельник // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – Вип. 36 – К., 2010. – С. 303–310.

10. Ніколаєв Є. Постіндустріальний процес як виклик для інституту держави / Є. Ніколаєв // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2. – С. 144–155.

11. Пащенко В. І. Від демократичної держави до демократичного суспільства / В. І. Пащенко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2007. – Вип. 36. – С. 144–151.

12. Рудич Ф. М. Сучасні виклики, що постали перед владою: спроба політологічного аналізу / Ф. М. Рудич // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2012. – № 1. – С. 6–20.

13. Щербакова Ю. Е. Основні напрями практичного втілення демократичного ідеалу в Україні / Ю. Е. Щербакова // Нова парадигма : [журнал наукових праць]. – Вип. 96. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 125–135.